

SCHOLING IN LEESBEVORDERING

Leesscenario: Lezen in het mbo en Brede Vorming

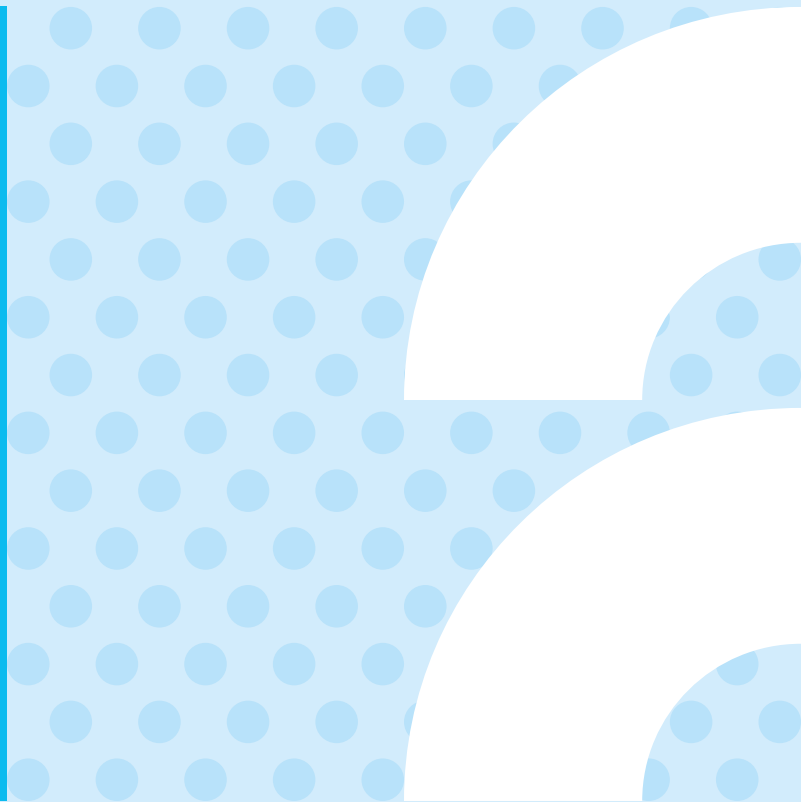
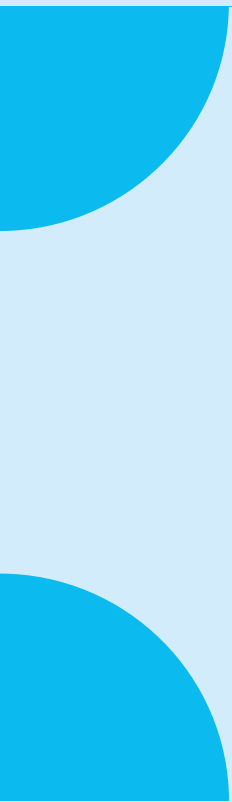
Docentenhandleiding

DECEMBER 2022

Lezen

STICHTING LEZEN

Inhoud

Inleiding	2
Wat is Brede Vorming?	3
Brede Vorming in het mbo	4
Waarom lezen rondom Brede Vorming?	4
Achtergrondmateriaal: leesmotivatie en Brede Vorming	5
Kansrijke aanpakken	6
Aanpak 1	7
Leesmotivatie en waarden	
Aanpak 2	11
Leesmotivatie en je rol als studieloopbaanbegeleider, bpv-begeleider en studentcoach	
Aanpak 3	16
Leesmotivatie en het gebruik van kunstdisciplines	
Literatuur	21

Inleiding

‘Op school leer je voor een vak, maar waar leer je dan leven?’ (Practoraat Brede Vorming, 2022)

Ieder mens heeft meer te bieden dan vakmanschap en we leven in een maatschappij die ook meer van ons vraagt. In leersituaties gaat het naast het aanleren van praktische handelingen ook om hoe we op een volwassen manier invulling geven aan ons bestaan. Zo leiden we in het mbo niet alleen op voor een diploma, maar ook voor het leven. Het begrip Brede Vorming houdt in dat docenten en studenten (leer)situaties opzoeken waarin zij verkennen wat het leven zinvol en waardevol maakt. ‘Wie ben ik en wat is de bedoeling van mijn zijn (Baay & Hofland, 2017)?’

Het leven vraagt, van de student en van jou als onderwijsprofessional, er voortdurend om keuzes te maken en verantwoordelijkheid te nemen. Verantwoordelijkheid voor jezelf, voor de manier waarop je samenleeft met anderen en voor de manier waarop je met de wereld omgaat. De keuzes die we maken zijn gebaseerd op waarden als empathie, moed en duurzaamheid. Brede Vorming stimuleert om na te denken over dergelijke drijfveren, waarden en deugden. Daarnaast staan vaardigheden zoals luisteren, samenwerken en kritische vragen stellen centraal bij Brede Vorming. Die waarden en vaardigheden ontwikkelt de student overal. Bijvoorbeeld in contact met vrienden of onbekenden, op het sportveld, maar ook door inspiratie uit films en boeken. In het mbo ligt de uitdaging om deze vaardigheden en waarden te ontwikkelen. Studenten, ouders en werkgevers hechten veel belang aan persoonswording en socialisatie (Practoraat Brede Vorming, 2022). Jij kunt, als onderwijsprofessional, hierin het verschil maken voor de student.

In deze docentenhandleiding richten we ons op het stimuleren van leesmotivatie rondom Brede Vorming. Informatieve boeken, romans, krantenberichten, strips, tijdschriften en poëzie kunnen die vaardigheden en waarden stimuleren die zo belangrijk zijn voor de Brede Vorming. Dat is ook nodig, want de leesvaardigheid van de Nederlandse 15-jarige daalt. Van de leerlingen loopt 24 procent het risico laaggeletterd te worden (Bonset, 2021). In 2006 las 65 procent van de jongeren wel eens een boek; in 2018 was dat nog 40 procent (de Rek, 2022). Aandachtig lezen van boeken is van groot belang voor het analytisch en kritisch denkvermogen van de jongere, waardoor deze grip krijgt op het leven (Hisgen & Van der Weel, 2022).

We streven een tweeledig doel na met de hier geboden aanpakken: handvatten bieden om de student weer of meer aan het lezen te krijgen én hen middels lezen de ontwikkeling van Brede Vorming voeden.

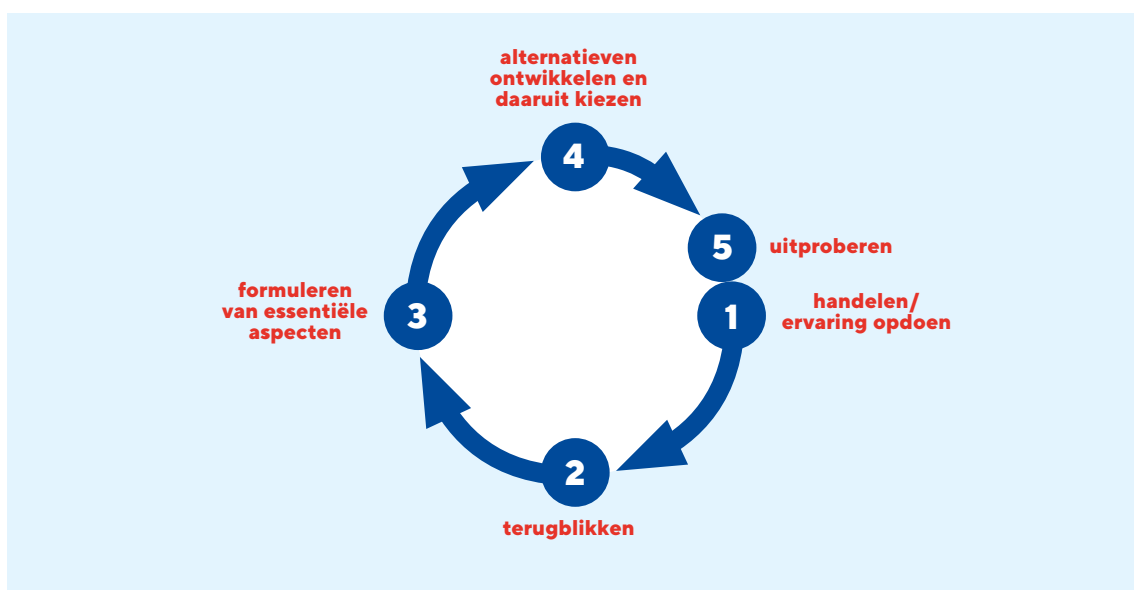
Wat is Brede Vorming?

Onder Brede Vorming verstaan we de aandacht die we in het onderwijs besteden aan de persoonswording van de student. Deze Brede Vorming omvat zowel kwalificerende, socialiserende als persoonsvormende elementen. Naast wie de student is, gaat het ook om hoe de student is en wie de student graag zou willen zijn. Het gaat daarbij om een ontwikkeling gedurende het hele leven, waarin je ontdekt wie je bent, in relatie tot anderen en de wereld om je heen. De student zoekt naar antwoorden – ook al worden die niet altijd gevonden – op existentiële vragen:

- *Hoe ben ik?*
- *Wat vind ik belangrijk in het leven, privé en professioneel? En waarom?*
- *Hoe wil ik leven en hoe kunnen we goed samenleven?*
- *Hoe zorg ik voor de wereld om mij heen?*

Door verantwoordelijkheid te nemen en keuzes te maken, geeft de student antwoord op deze vragen. Als docent stimuleer, ondersteun en bestendig je dit proces, dat we ook wel 'begeleide zelfvorming' noemen.

Het reflectiemodel van Korthagen wordt in talloze beroepsopleidingen gebruikt (zie afbeelding). Het is een hulpmiddel voor docenten en leerlingen om hun ontwikkeling in kaart te brengen en bij te sturen. De reflectiecyclus van Korthagen sluit aan op ervaringsleren en ondersteunt het leerproces van Brede Vorming. De reflectiecyclus bestaat uit vijf stappen: nieuwe mensen en perspectieven ontmoeten (1), reflecteren op die ontmoeting (2), eigen en andermans visie kunnen formuleren (3), keuzes maken en experimenteren met nieuw gedrag (4), opnieuw een ander ontmoeten (5) (Model Korthagen, s.d.).

Brede Vorming stimuleert de student een plek te vinden in de kleine wereld om zich heen en de grotere wereld waarin hij* leeft.

- *Waar hoor jij graag bij (en waarom)?*
- *Wat gebeurt er in Nederland en in de wereld dat jou raakt?*
- *Wat vraagt deze specifieke situatie van jou?*

Ongetwijfeld ben jij hier als onderwijsmedewerker bewust en onbewust mee bezig. Hoe kun jij je eigen (lees)ervaring koppelen aan de Brede Vorming van de student? Hierover kun je meer lezen bij de onderdelen Stappenplan en Lessuggesties, te vinden bij elk van de drie aanpakken.

Brede Vorming in het mbo

Het mbo leidt op tot vakkrachten. 'Vakkrachten die onze maatschappij vormgeven, opbouwen en verzorgen' (Dit is het mbo, 2022). De mbo'er staat middenin de samenleving en heeft contact met alle lagen van de bevolking. Het is noodzakelijk voor de mbo'er om te onderzoeken hoe hij zich verhoudt tot de ander én de samenleving.

De wereld verandert razendsnel. Hierdoor bestaat de kans dat een student wordt opgeleid voor een beroep dat over tien jaar niet meer bestaat. Iedere periode kenmerkt zich daarbij door specifieke vraagstukken, bijvoorbeeld de vergrijzing of energietransitie. *Waarom wil jij een bijdrage leveren?*, is daarmee een relevante vraag, ook om het werkplezier te vergroten. Het onderzoeken van existentiële vragen bereidt onze studenten voor op de veranderlijke arbeidsmarkt en de complexe samenleving.

In het mbo is het van belang dat een leeromgeving wordt gecreëerd waarin de student enerzijds leert om verschillen tussen mensen te waarderen, en anderzijds de uitdagingen in de huidige tijd leert kennen. Het creëren van die omgeving – waarin de student kan ontdekken wat voor hem het leven de moeite waard maakt en hoe hij een bijdrage zou willen leveren aan de samenleving – is essentieel. Hierin ligt een rol voor jou als medewerker in het mbo.

Waarom lezen rondom Brede Vorming?

'Lezen geeft het denken over anderen, over onszelf, onze afkomst en toekomst een nieuwe, scherpere focus' (Hisgen & Van der Weel, 2022, p. 22). Het lezen van verhalen over de ander in diens wereld is een spiegel voor jou en jouw wereld. Juist door het lezen van verhalen leren we dat onze werelden niet gescheiden zijn, maar dat we veel raakvlakken hebben. Lezen vergroot het vermogen om je in een ander in te leven (Hisgen & Van der Weel, 2022). Het stimuleert empathie. Schrijfster Lale Gül (2021, p. 16) schrijft: 'Begrip voor je vijanden vraagt alleen maar wat extra zelfkennis.'

Het lezen van verhalen is een belangrijke activiteit in het licht van de Brede Vorming van studenten. Lezen is een veilige en soms ook spannende manier om je mogelijkheden af te tasten en je grenzen te verkennen. Verzonden verhalen stellen je in staat om met meer mensen, drijfveren en omstandigheden in aanraking te komen dan uit je eigen levenservaring. Tekst structureert en brengt orde in de chaos van het bestaan; het is aannemelijk dat lezen ook bijdraagt aan het gevoel grip te hebben op je eigen bestaan (Hisgen & Van der Weel, 2022).

Hoe stimuleer je deze bewustzijnsontwikkeling bij je studenten? Hoe verleid je je studenten om verhalen te lezen waarmee ze zichzelf wel én niet kunnen identificeren? Wat is nodig om ze te stimuleren kennis op te doen over de kleine en grote wereld om hen heen?

Bij de eerste aanpak gaan we verder in op het stimuleren van leesmotivatie door literatuur te verbinden met waarden. De tweede aanpak staat in het teken van het stimuleren van leesmotivatie vanuit je rol als studieloopbaanbegeleider, bpv-begeleider (begeleider voor de beroepspraktijkvorming) en studentcoach. Tot slot gaan we bij de derde aanpak in op het stimuleren van leesmotivatie vanuit verschillende kunstdisciplines. De aanpakken zijn uitgewerkt in concrete stappenplannen met lessuggesties, waarmee je als onderwijsprofessionaal direct aan de slag kunt.

Achtergrondmateriaal: leesmotivatie en Brede Vorming

- Kees Broekhof beschrijft in de brochure *Meer lezen, beter in taal - mbo* de stand van zaken rond taal op het mbo en vertelt hoe jongeren gestimuleerd kunnen worden om meer te lezen. www.lezen.nl
- Op de website van het Practoraat Brede Vorming wordt beschreven hoe ROC Friese Poort inzet op Brede Vorming. Ook is een animatiefilmpje te bekijken waarin dit wordt toegelicht. www.rocfriesepoort.nl
- In het boek *De lezende mens* beschrijven Hisgen en Van der Weel de zoektocht naar de onderliggende betekenis van het lezen voor ons welzijn en onze maatschappij. Dit boek is een pleidooi voor hernieuwde aandacht voor de toekomst van het lezen.
- *Het Grote Filosofieboek* biedt inspiratie bij het aan de orde brengen van verschillende waarden. Belangrijke ideeën van filosofische denkers worden besproken en ondersteund met illustraties.
- In de publicatie *De waarde(n) van brede vorming* van Baay & Hofland worden de verschillende waarden van Brede Vorming behandeld en wordt ingegaan op waartoe we opleiden. www.ecbo.nl
- Fonds 21 ondersteunt overal in Nederland projecten die de maatschappelijke kansen van jongeren verbeteren. De organisatie richt zich op drie pijlers: Kunst & Cultuur, Jongeren & Maatschappij en Kunst & Educatie. www.fonds21.nl
- Met behulp van subsidies voor culturele initiatieven en scholen in het hele land stimuleert het Fonds voor Cultuurparticipatie het meedoen aan cultuur. www.cultuurparticipatie.nl
- De Schrijverscentrale adviseert en bemiddelt bij schrijversbezoeken in Nederland. Elke ontmoeting met een auteur kan inspiratie vormen tot lezen of het lezen verdiepen. www.deschrijverscentrale.nl
- Wat zijn goede werkvormen om het lezen van boeken nog beter op de kaart te zetten? Deze en andere vragen rond werkvormen over leesbevordering in het mbo zijn onderwerp van gesprek tijdens het webinar *25 werkvormen leesbevordering in het mbo* van Stichting Lezen. www.lezen.nl

Kansrijke aanpakken

Hierna volgt een drietal aanpakken om de leesbevordering binnen de Brede Vorming te stimuleren. Elke aanpak is vanuit een verschillend perspectief kansrijk en is voorzien van een narratief, een stappenplan en lessuggesties. De verschillende aanpakken zijn:

1. Leesmotivatie en waarden
2. Leesmotivatie en je rol als studieloopbaanbegeleider, bpv-begeleider en studentcoach
3. Leesmotivatie en het gebruik van kunstdisciplines

We geven ook drie opmerkingen die betrekking hebben op alle aanpakken.

De keuze van de student

Om gemotiveerd actief te zijn, heeft een mens drie basisbehoeften: autonomie, competentie en relatie (Broekhof, 2020). Door een student ruimte en keuzevrijheid te geven, vergroten we zijn leesmotivatie. Het is dus belangrijk dat we studenten zelf laten bepalen wat ze willen lezen. Het gaat erom dat de studenten lezen en ze genieten van de boeken (de Rek, 2022). Je kunt de student zelf een boek laten kiezen bij een thema. Hierbij kan de Bibliotheek ondersteunen. Jongeren beïnvloeden elkaar en kunnen elkaar titels aanraden. Op social media kunnen studenten via #BookTok, #boekTok en #instabook inspiratie opdoen.

Zichtbaarheid in de school

Het is van groot belang dat je als onderwijsteam zorgt voor leesinspiratie in het schoolgebouw. Denk bijvoorbeeld aan posters van boeken, een gedicht op een muur of deur, een boekenkast, een fijne leeshoek of het afspelen van een luisterboek in de toiletten. Docent Conrad Berghoef zei tijdens een inspiratiesessie rondom lezen: 'Investeer in nieuwe boeken, nagelnieuwe, zodat je als school duidelijk maakt hoe belangrijk je het vindt' (Copini & Ernst, 2022).

Samenwerking met de Bibliotheek

Voor het bieden van deze inspiratie in de school kun je samenwerken met de Bibliotheek of de lokale boekhandel. Om een voorbeeld te noemen: ieder jaar geven de Nederlandse bibliotheken in de maand november gratis een boek weg om het lezen te stimuleren. Dit initiatief heet Nederland Leest en heeft elk jaar een ander thema. Voor meer informatie verwijzen we naar de publicatie *de Bibliotheek op school in het mbo* van Stichting Lezen (Ros, 2019).

**'Investeer in
nieuwe boeken,
nagelnieuwe, zodat je
als school duidelijk
maakt hoe belangrijk
je het vindt.'**

CONRAD BERGHOEF,
DOCENT BIJ ROC
FRIESE POORT

Aanpak 1

Leesmotivatie en waarden

Narratief

Mbo-docent Annabel wil graag met haar studenten in gesprek over duurzaamheid. Zij merkt dat dit thema bij sommige studenten leeft en bij andere studenten helemaal niet. Annabel heeft op meerdere manieren geprobeerd om met haar klas in gesprek te gaan, maar ze raken snel uitgepraat over het onderwerp. Nu heeft Annabel *Het zoutpad* van Raynor Winn (2021) gelezen en het boek heeft haar geraakt. Ze besluit de studenten hier elk begin van de les een stukje uit voor te lezen. Na het voorlezen gaat ze in gesprek met de studenten.

- *Hoe zou jij op deze situatie reageren?*
- *Wat vind je van de keuze die de hoofdpersonen hier maken?*
- *Wat heeft de natuur jou te bieden?*
- *Hoe zorg jij voor de natuur?*

Een aantal studenten raakt geïnspireerd en besluit het boek ook te gaan lezen. Annabel zorgt ervoor dat deze boeken beschikbaar zijn voor de studenten.

Thema

Wat telt in jouw leven? Veelal als je antwoord geeft op deze vraag kom je uit bij belangrijke waarden voor jezelf en het leven. Afhankelijk van de socialisatie van de student zal hij een antwoord geven zoals: 'vriendschap', 'zelfontplooiing' of 'duurzaamheid'. Wat betekenen deze termen voor de student en welke keuzes maakt hij in z'n leven? Bij deze aanpak gaan we in op het stimuleren van leesmotivatie vanuit het werken met waarden.

Antwoorden op levensvragen geven richting aan een zinvol bestaan. Voor de mens in het algemeen, voor jou als professional, voor de student en voor de samenleving als geheel. De mbo'er die gaat werken als politieagent, thuiszorgmedewerker, in de bouw of in de handel heeft direct impact op het leven van mensen. Dit geldt ook voor jou, want als onderwijs-professional heb jij invloed op het leven van studenten. De school is een werkplaats voor het vormen en overdragen van waarden en normen!

Socrates: 'Een leven dat niet onderzocht wordt, is het leven niet waard' (Buckingham, Burnham, & Hill, 2011). Je bepaalt immers wat een goed leven is, door te onderzoeken. Lezen zet je aan tot denken, tot zelfonderzoek, tot het maken van keuzes. Lezen geeft je taal en richting. Een boek dat hier mooi bij aansluit is *De zin van het leven* (Obbema, 2021), waarin Obbema veertig bekende en minder bekende mensen interviewt om vanuit rijke ervaringen de zin van het leven vast te pakken.

Positief

- Voor generatie Z (geboortjaar tussen 2000-2015) zijn identiteitsontwikkeling in de digitale wereld, relaties in de grenzeloze wereld, inclusiviteit, duurzaamheid en zelfontplooiing belangrijke waarden (van den Berg, s.d.). Iedere generatie kent haar eigen waarden. Door te lezen over deze waarden geef je jezelf voeding om jezelf, de ander en de wereld te verrijken met de waarden die er voor jou toe doen.
- Door een boek te koppelen aan een waarde, wordt de student ertoe aangezet na te denken over wat deze waarde in zijn leven betekent. Zo kan een verhaal als opening dienen om zich af te vragen: *Wat zou ik in dit geval doen, hoe moedig ben ik of wil ik zijn, welke keuzes maak ik met het oog op duurzaamheid?* Het in gesprek gaan via het boek over deze thema's is waardevol en een manier om jezelf, de ander en de wereld beter te leren kennen. 'Praten over boeken is een effectieve manier om leesplezier te realiseren', aldus Marleen Wijnen van Stichting Lezen.
- Weten waar je voor staat en welke waarden jij van groot belang vindt, kan studenten helpen in het maken van keuzes voor de toekomst. Zo kan het studenten helpen zich te presenteren op bijvoorbeeld een sollicitatiegesprek.
- Je kunt aansluiten bij de actualiteit en belangrijke dagen, zoals Dag van de duurzaamheid, Paarse Vrijdag, Dag van de Diversiteit.

Mogelijk belemmerend

- Het vergt mogelijk energie om de student aan te zetten tot reflectie op zijn bestaan en het nadenken over de verschillende waarden. De ene student zal hier meer klaar voor zijn dan de andere.
- Waarden kunnen door de student als ver-van-mijn-bed worden ervaren. Tegelijkertijd zijn er waarden, zoals rechtvaardigheid en moed, waar studenten in veel gevallen vrij gemakkelijk op aanslaan.

Stappenplan

Hieronder volgt een stappenplan dat je kunt volgen om vanuit verschillende waarden studenten te stimuleren tot lezen. Deze aanpak is ook geschikt om met het gehele team of afdeling op te pakken gedurende een periode.

Stap 1

Kies een waarde om mee aan de slag te gaan. Wat leeft er op het moment bij de studenten en in de maatschappij? Ook waarden van de onderwijsinstelling of het onderwijsteam kunnen inspiratie bieden. Zo werkt ROC Friese Poort met deze zes waarden: verstandigheid, moed, empathie, rechtvaardigheid, solidariteit en duurzaamheid (Practoraat Brede Vorming, 2022).

Stap 2

Op basis van het gekozen thema zoek je een boek dat aansluit bij dit thema en bij de belevingswereld van de student. Je kunt ervoor kiezen om uit het boek voor te lezen of om de student zelf het boek te laten lezen (of gedeeltes eruit). Geef de student de ruimte om een ander passend boek bij de gekozen waarde te laten lezen.

Stap 3

Geef voorafgaand of na afloop van het lezen van het boek een opdracht die de student aanzet tot zelf nadenken over wat deze waarde voor hem betekent. Bij Lessuggesties staan voorbeelden van opdrachten die je kunt geven.

Stap 4

Bedenk een manier waarop de student de gemaakte opdracht presenteert aan de medestudenten, zodat zij ook elkaar beter leren kennen en begrijpen. Dit kan bijvoorbeeld door een zelf geschreven tekst voor te laten lezen of door een boekenpitch. Bekijk voor meer inspiratie het webinar *25 werkvormen leesbevordering in het mbo* van Stichting Lezen (Wijnen, van Daele, & Janssen, 2021). www.lezen.nl

Stap 5

Sluit af met een reflectiemoment met de studenten.

- *Wat ben je over jezelf en over de ander te weten gekomen?*

Lessuggesties

We hebben voor deze aanpak drie waarden gekozen: moed, empathie en duurzaamheid. Deze drie waarden kun je koppelen aan vragen die ertoe doen binnen Brede Vorming:

- Moed – Wie ben ik?
- Empathie – Wie ben ik in relatie tot de ander?
- Duurzaamheid – Wie ben ik in relatie tot de wereld?

Daarbij is duurzaamheid een belangrijke waarde voor Generatie Z (van den Berg, s.d.). In de lessuggesties doen we concrete voorstellen voor het onderwijs. Laat de studenten een boek kiezen bij het thema of lees als leergroep hetzelfde boek.

Lessuggesties Moed

- Boeken: *Ik ga leven* van Lale Gül, *De kleur paars* van Alice Walker, *Wees onzichtbaar* van Murat Isik, *De acht bergen* van Paolo Cognetti, *De atlas van overal* van Deniz Kuypers, *Ondergedoken als Anne Frank* van Marcel Prins & Peter Henk Steenhuis, *Lopen voor je leven* van Els Beerten, *De straat* van Ann Petry, *Match* van Buddy Tegenbosch, *Momentopname* van Harlan Coben, *Zeis* van Neal Shusterman, *Max* van André Hoogeboom
- Laat de studenten nadenken over een moment in hun leven waarop zij moedig waren. Laat ze in tweetallen in gesprek gaan over dit moment. Als het veilig is in de groep kunnen ze over elkaar aan de groep vertellen wanneer de ander moedig was. Laat de student als afsluiting een quote schrijven of kiezen over moed.
- Voer een debat met stellingen over moedig zijn, bijvoorbeeld 'je zou altijd moedig moeten zijn'. Je kunt ook vragen stellen aan de groep en ze daarmee laten debatteren.
  - *In welke situatie in jouw vak of in de samenleving is moed nodig?*
  - *Welke bekende personen in de wereld vind jij moedig?*
  - *Hoe moedig zou jij zijn als je de hoofdpersoon van het boek was?*

**'Ik heb een
lekkere plek nodig
om te lezen op
school!'**

–
JEEN, STUDENT BIJ
ROC FRIESE POORT

Lessuggesties Empathie

- Boeken: *Joe Speedboot* van Tommy Wieringa, *De vliegeraar* van Khaled Hosseini, *Zomervacht* van Jaap Robben, *Het meisje in de trein* van Paula Hawkins, *Wij zeggen hier niet halfbroer* van Henk van Straten, *Miss Dakloos* van Lydia Rood, *Invisible man* van Ralph Ellison, *Wij zijn licht* van Gerda Blee, *Onder de ketchupwolven* van Annabel Pitcher, *54 minuten* van Marieke Nijkamp
- Laat de studenten een dagboekfragment van de hoofdpersoon schrijven. Ze mogen zelf kiezen of dit een fragment is over het verleden of de toekomst. Laat de studenten de fragmenten voorlezen of maak er een digitaal document van dat de andere studenten kunnen lezen.
- Laat een gedicht zien op het digibord dat een beroep doet op het empathisch vermogen van de studenten. Haal een paar woorden weg uit het gedicht en bespreek met de studenten welke woorden op de lege plekken zouden kunnen staan en waarom.

Lessuggesties Duurzaamheid

- Boeken: *Prachtige wereld, waar ben je?* van Sally Rooney, *Erik of het klein insectenboek* van Godfried Bomans, *Dieren eten* van Jonathan Safran Foer, *Hoe ik een bos begon in mijn badkamer* van Maartje Smits, *Laat de wereld achter* van Rumaan Alam, *Kraaien in het paradijs* van Ellen de Bruin, *Solar* van Ian McEwan, *Dagpauwoog* van Eva Meijer, *De wereld van Sofie* van Jostein Gaarder
- Bespreek de Duurzame Ontwikkelingsdoelen (SDG's) van de Verenigde Naties met de studenten.
  - In hoeverre ben jij al bezig met deze doelen?
  - Wie vind je inspirerend op dit gebied?
  - Wat zou je nog meer kunnen doen om deze doelen na te streven?Laat de studenten een persoonlijk doel formuleren.
- Zorg voor een aantal krantenartikelen over duurzaamheid en lees deze met de studenten. Bespreek daarna wat het artikel met de studenten doet.
  - Maak jij je zorgen over de klimaatverandering?
  - Waarom wel of niet?
- Laat de studenten luisteren naar het lied 'Groter dan ik' van Froukje (Veenstra, 2020). Laat de songtekst op een digibord zien en laat ze meelesen. Bespreek waar volgens hen dit lied over gaat en koppel het aan de waarde duurzaamheid.

'Praten over boeken is een effectieve manier om leesplezier te realiseren.'

MARLEEN WIJNEN,
PROJECTLEIDER BIJ
STICHTING LEZEN

'Ik wil meer psychologische boeken lezen op school!'

LAMIA, STUDENT
MEDEWERKER SECRETARIAAT
EN RECEPTIE

Aanpak 2

Leesmotivatie en je rol als studieloopbaanbegeleider, bpv-begeleider en studentcoach

Narratief

Maureen (19 jaar, student Pedagogisch werk) heeft met vijf andere studenten een afspraak met hun bpv-begeleider. De bpv-begeleider start met het voorlezen van een artikel uit het vaktijdschrift *Kiddo*. Ze stelt een aantal vragen en er komt een interessant gesprek op gang. Niet voor Maureen; zij is met haar gedachten bij Mark. Mark is haar leidinggevende van het restaurant waar ze in de weekenden werkt. Hij heeft plots zijn vrouw verloren. Ze vraagt zich af of ze naar de afscheidsdienst in de kerk moet gaan. Ze heeft niets met de kerk, maar vindt het wel heel heftig dat Mark op zo'n jonge leeftijd zijn vrouw moet missen. Het afwezige gedrag valt de bpv-begeleider op en zij vraagt ernaar. Maureen doet haar verhaal. De bpv-begeleider stelt voor om deze situatie te bespreken tijdens de bijeenkomst. Maureen gaat daarmee akkoord. *Hoe wil jij hiermee omgaan? Als professional? Als mens? Voor jezelf, voor je collega's? Hoe kijk je tegen de dood aan?* De bpv-begeleider legt een link met het werk in de kinderopvang. Wat doe je als een kind een geliefde verliest of als er een kindje plots komt te overlijden? Ze vraagt in de groep wie daar een artikel, boek of gedicht over wil opzoeken en de volgende bijeenkomst mee wil starten. Student Raoul steekt zijn hand op. De volgende bijeenkomst leest Raoul voor uit de dichtbundel *Grappig jammer* van Tim Hofman (2019). Hij vindt het een heftig onderwerp en het is fijn dat Tim Hofman het wat luchtiger maakt in zijn gedichten.

Thema

De Beroepsvereniging Opleiders MBO (BVMBO) benoemt drie rollen voor de mbo-docent bij studentbegeleiding, namelijk de rol van de studieloopbaanbegeleider, bpv-begeleider (begeleider van de beroepspraktijkvorming) en studentcoach (Beroepsvereniging van de mbo-docent, 2019). De invulling van deze verschillende rollen verschilt per mbo. Vanuit deze rollen kun jij de ontwikkeling van persoonswording bij studenten stimuleren middels lezen. Hierover gaat deze aanpak.

De **studieloopbaanbegeleider** begeleidt de student bij het maken van keuzes binnen de studie en na de studie, gericht op vervolgopleiding of werk. De student krijgt inzicht in zijn drijfveren, mogelijkheden, kwaliteiten en ambities. Lezen vergroot het vermogen om te reflecteren (Hisgen & Van der Weel, 2022).

De **bpv-begeleider** volgt de student in de beroepspraktijkvorming (bpv). De student doet tal van rijke leerervaringen op in diverse complexe praktijksituaties, zoals de bpv, maatschappelijke diensttijd (mdt) of in een bijbaan. De bpv-begeleider helpt de student deze rijke ervaringen te verbinden en betekenis te geven. Boeken en (vak)tijdschriften bieden inspiratie om betekenis te geven en lezen verbetert het vermogen om analytisch en kritisch te denken (Hisgen & Van der Weel, 2022).

De **studentcoach** begeleidt de student in zijn ontwikkeling. Hierbij is zowel aandacht voor het leren als het leven. Door leef- en leergesprekken met de student te voeren, ontstaat er bewustzijn bij de student over zijn welzijn. Lezen heeft een correlatie met gevoel van welzijn; het ontspant, maakt ons minder eenzaam en minder vatbaar voor depressie (Hisgen & Van der Weel, 2022).

De basis voor studentbegeleiding is de relatie tussen jou, de student en de groep. Je verbonden voelen met anderen vergroot de motivatie om te lezen. Het werkt dus als je interesse toont in het leesgedrag van de student. Je kunt ook vertellen over de boeken die bij jou thuis staan of studenten elkaar boekentips laten geven of voorlezen (Broekhof, 2020). Het belang van de relatie met de ander is als uitgangspunt genomen voor de lessuggesties die we hieronder beschrijven.

Positief

- Als studentbegeleider ben je bezig met de ontwikkeling van de student. Brede Vorming stimuleert de persoonswording van de student. Je doet daarmee niet totaal iets anders, want er is overlap, maar je verbreedt bestaande momenten van studentbegeleiding.
- Het is laagdrempelig voor de studenten, omdat de huidige ervaring van de student centraal staat. De leefwereld van de student is het uitgangspunt bij deze aanpak.
- Als studentbegeleider heb je een vertrouwensrelatie met de student. Je kent zijn leef- en leerwereld. Hierdoor kun je aansluiten en inspiratie bieden voor het lezen van boeken.
- Aangezien er meer collega's zijn die de rol van studentbegeleider vervullen, kun je bij deze aanpak gemakkelijk samenwerken en elkaar van ideeën voorzien.

Mogelijk belemmerend

- Als studentbegeleider zijn er diverse dingen die je moet weten en regelen. Het stimuleren van lezen kan worden ervaren als nog meer moeten.
- Iedere student of groep vraagt iets anders van jou. Hierdoor kan het iedere keer zoeken zijn wat passend is om aan te bieden. De uitdaging om verbinding te maken met de behoeften van studenten geldt overigens altijd.

Stappenplan

Hieronder volgt een stappenplan waarmee je lezen in het licht van Brede Vorming kunt stimuleren. De stappen kun je gebruiken voor individuele begeleiding of groepsbegeleiding.

Stap 1

Breng je rol als studieloopbaanbegeleider, studentencoach of bpv-begeleider in beeld. Welke doelen heb je? Bespreek de uitkomst met studenten en voeg hun doelen en wensen toe. Bespreek dit daarna met collega's. Zo ontstaat een lijst of mindmap met onderwerpen die relevant zijn voor je rol.

Stap 2

Kies bij diverse doelen mogelijke literatuur die helpend en voedend kan zijn.

Stap 3

Kies een passende manier om literatuur in te voegen. Zie de lessuggesties om ideeën op te doen. Voer de gekozen lessuggestie op een passende manier uit.

Stap 4

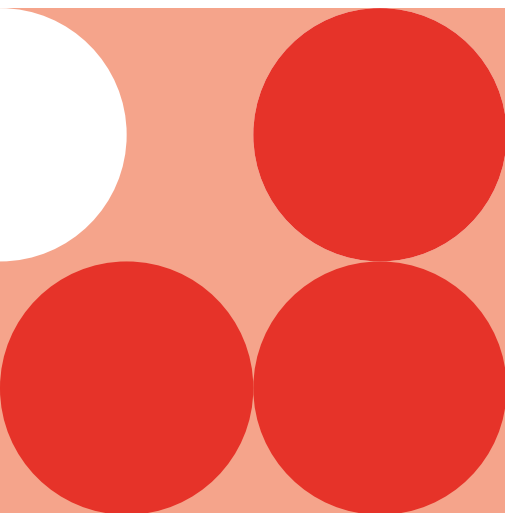
Reflecteer met studenten én deel je bevindingen met je collega's. Mogelijke reflectievragen:

- *Wat ben je over jezelf en over de ander te weten gekomen?*
- *Wat heb je geleerd over de wereld waarin je leeft?*

Lessuggesties

Lessuggesties Jij als voorbeeld

- Neem het boek mee dat je zelf onlangs hebt gelezen. Een boek waar je enthousiast over bent en waar je graag anderen over vertelt. Neem de studenten mee in het verhaal, de boodschap die jij eruit haalt, de betekenis. Lees een passage voor. Welke les haal jij uit het boek en welke vraag wil je de student meegeven? Sluit af met een uitnodiging om het boek (deels) te gaan lezen.

'Mijn student mailt dan over een schoolopdracht en ziet die handtekening met boektitel. Daar krijg ik vaak een vraag of leuke opmerking over.'

LYS NORBRUIS, DOCENT

Bijvoorbeeld: je twijfelt of je wilt stoppen met vlees eten. Je leest het boek *Ooit aten we dieren* van Roanne van Voorst (2019). Het maakt indruk en geeft je nieuwe inzichten. Je besluit een stukje voor te lezen en met de studenten in gesprek te gaan over dit thema.

- Laat in je mailhandtekening zien welk boek je leest. Docent Lys Norbruis deelt haar ervaring: 'Mijn student mailt dan over een schoolopdracht en ziet die handtekening met boektitel. Daar krijg ik vaak een vraag of leuke opmerking over.' (Versteeg, 2022)

Lessuggesties Starten en kennismaken

- Neem een kar vol met boeken mee. Laat de studenten een boek voor elkaar of zichzelf uitkiezen op basis van het boekomslag. Leg uit waarom je dit boek voor de ander of jezelf hebt gekozen.
  - *Wat zegt dit over jou of over de ander?*
  - *Zou je het boek willen lezen? Waarom wel of niet?*
- In diverse steden en dorpen in Nederland kun je straatgedichten lezen. Als je gaat studeren op het mbo kom je als student veelal op een nieuwe plek. Nodig de studenten uit om deze nieuwe plek te leren kennen door een route te lopen aan de hand van gedichten. Op de website *Straatpoëzie* vind je inspiratie, of zoek op muurgedichten en de plaats. www.straatpoëzie.nl
- Start de coachbijeenkomst of het terug-kom-onderwijs met het voorlezen uit een boek. Bijvoorbeeld het boek *Zoals verwacht loopt alles anders* (Gunster, 2018) of een artikel uit een (vak)tijdschrift of krant. Laat het verhaal aansluiten bij wat er nu speelt bij de student, het werkveld of de samenleving. Nodig de student uit om de volgende keer een verhaal te kiezen. Gezamenlijk starten met een verhaal biedt saamhorigheid en versterkt de concentratie.

Lessuggesties Ontmoeten

- Studenten kennen diverse uitdagingen. Een boek biedt kennis en inspiratie op het gebied van deze uitdagingen. Bijvoorbeeld het boek *Game over* van Frank Geleyn over gameverslaving of het boek *Alles of niets* van Khalid Boudou over gokverslaving. Kies een boek met een thema dat bij studenten speelt, schaf dit aan en gebruik het als *doorgeefboek*. Voeg een doorgeef-schrijfboekje toe waarin studenten hun gedachten over het boek kunnen opschrijven. Eventueel met een paar standaardvragen:
  - *Wat is je eerste reactie op het boek?*
  - *Welk stukje tekst spreekt je aan? Waarom?*
  - *Wat is jouw verhaal?*
  - *Wat ga je vanaf vandaag anders doen?*
- Start een leesclub, locatie-breed of opleiding-breed. Laat het zo mogelijk opnemen in het lesrooster. Mbo-docent Wilma Hakvoort-Los vertelt hierover: 'Zelfs voor één student is een leesclub al de moeite waard!' (Copini & Ernst, 2022)

**'Zelfs voor
één student is
een leesclub al
de moeite waard!'**

—
WILMA HAKVOORT-LOS,
DOCENT BIJ
ROC FRIESE POORT

Lessuggesties Loopbaan

- Een boek biedt kennis over je vak. Als je in de ouderenzorg wilt werken, is bijvoorbeeld het boek *Zolang er leven is* van Hendrik Groen of *De 100-jarige man die uit het raam klom en verdween* van Jonas Jonassen interessant. Lees gezamenlijk een boek over het vak waarin studenten werkzaam zijn en bespreek dit met elkaar. Passende vragen: *Wat vind jij hiervan als mens? En als professional? Hoe kijk je aan tegen een thema zoals ouder worden?*
- 'Op school leer je voor een vak, maar waar leer je dan te leven?' Het leerzame en grappige boek *Verboden voor ouders* van Gijs Jansen geeft hier antwoord op.
- Een boek biedt inspiratie over wie jij wilt zijn en welke keuzes je maakt. Bij ieder gelezen boek kun je vragen stellen zoals:
  - *Wat zou jij doen als je de hoofdpersoon was?*
  - *In hoeverre herken je het personage uit het boek?*

Aanpak 3

Leesmotivatie en het gebruik van kunstdisciplines

Narratief

Linda (18 jaar, student Hotelmanagement) leest niet graag. Ze heeft weinig met boeken en kan zich niet herinneren dat ze wel eens een verhaal heeft uitgelezen. Linda kan zich boos maken over discriminatie en racisme. Laatst werd haar vriendin, Samira, uitgescholden waar zij bij was. Linda wist niet hoe te reageren. Ze is geïnteresseerd in het thema inclusie waar ze het nu bij Nederlands over hebben. De docent merkt die interesse bij studenten op en vertelt daarom in de les over het boek *The hate u give* (Thomas, 2020). Linda vindt het een gedoe om het hele boek te lezen. Er is toch ook een film van? Van haar docent mag ze zelf kiezen hoe ze met dit thema aan de slag gaat. Linda besluit samen met haar beste vriendin, Samira, de film te bekijken. De film raakt haar. Ze kijkt rond op Instagram en vindt een influencer die veel post over Black Lives Matter. Een week later komt er een theatervoorstelling op school die gaat over discriminatie. Samen met Samira besluit Linda ook een foto te posten waarop ze de helft van hun gezicht zwart verven uit solidariteit. De docent merkt de toegenomen belangstelling bij de studenten op na het zien van de theatervoorstelling en besluit elke les te starten met het voorlezen van een aantal pagina's uit het boek. Samira vertelt een paar dagen later aan Linda dat ze het boek *The hate u give* ook is gaan lezen en dat ze het boek nog mooier vindt dan de film. Linda besluit ook te beginnen aan het boek. Bij Nederlands praten ze verder over wat jij zou doen als je hoort of ziet dat iemand gediscrimineerd wordt. Linda durft te vertellen dat ze niet wist hoe ze moest reageren toen Samira werd uitgescholden.

Thema

Ieder mens heeft een aangeboren behoefte aan verhalen. Het lezen van een boek biedt houvast, geborgenheid en zicht op nieuwe werelden. Verhalen zorgen ervoor dat je even in een andere wereld stapt. 'Om daarna, een ervaring én nieuwe perspectieven rijker, terug te keren in die van jezelf' (De schrijverscentrale, s.d.). Dit is precies waar Brede Vorming over gaat. Het tot je nemen van die verhalen en andere perspectieven of het stappen in een andere wereld kan via een boek, maar ook via een andere kunstdiscipline, zoals theater of muziek. Hierover gaat deze aanpak.

‘De vraag naar content is enorm, maar boeken zijn ontzettend vaak de bron van series, films en noem maar op’. Nu verhalen op zoveel andere manieren kunnen worden geconsumeerd, moeten we verbindingen leggen tussen schrijver en lezer op diverse manieren (de Rek, 2022). We zien dat jongeren de behoefte aan verhalen in toenemende mate bevredigen door te luisteren naar een podcast of audioboek of door een serie of film te bekijken via een streamingdienst. Voormalig uitgever Van Gelderen (de Rek, 2022) vertelt in een interview dat een idee voor een verhaal soms ook beter tot zijn recht komt in een film, documentaire of een scenario. Echter, de basis blijft altijd dat boek. Op deze manier kun je als mbo-docent ook naar boeken kijken. Wat kan ik met dit boek bereiken door de student een nevenactiviteit aan te bieden? Welke andere kunstdiscipline of activiteit kan ervoor zorgen dat de jongere geïnspireerd raakt? Welke andere content sluit aan bij dit boek en is inspirerend voor de mbo’er?

Uit onderzoek blijkt dat 57% van de jongeren wel eens een boek leest waar ook een film, serie of game van bestaat (Stichting Lezen, 2021). Jongeren zijn dus aan te zetten tot lezen door ze via een andere weg dan het boek kennis te laten maken met een verhaal of personage. Het kijken van een serie, het luisteren van een podcast én het lezen van een boek zou bijvoorbeeld een mooie mix kunnen zijn om jongeren te inspireren voor specifieke thema’s.

Driekwart van alle jongeren is enthousiast over het idee een boek te lezen van een beroemdheid, zoals een influencer, acteur, topsporter of muzikant. Studenten raken onder andere bekend met deze beroemdheden via sociale media. Nieuwe media spelen een grote rol in het leven van jongeren en dus ook in hun leesgedrag (Stichting Lezen, 2021). Als docent kun je hierop inhaken door voor de mbo’er inspirerende content te zoeken bij een bepaald boek. Wanneer de student eenmaal is aangehaakt bij het thema of de beroemdheid is deze meer bereid om er een boek over te lezen.

Positief

- Door de koppeling van een boek aan nieuwe media, een nevenactiviteit of een andere kunstdiscipline die aansluit bij de belevingswereld van de student, is de kans groter dat een student geïnspireerd raakt om het betreffende boek daadwerkelijk te gaan lezen. Het lezen van een boek kan als een flinke opgave beschouwd worden, maar het luisteren van een podcast of het zien van een voorstelling is mogelijk toegankelijker.
- Doordat je diverse nevenactiviteiten inzet, geef je ruimte aan de voorkeur van de student. Voor ieder wat wils.
- Door een boek te verbinden aan een andere kunstvorm of een nevenactiviteit kan het thema direct een gespreksonderwerp worden onder de studenten. Met een nagesprek bij een theatervoorstelling of door na te praten over een film kan een debat ontstaan. Daarmee kan direct de ontwikkeling van waarden en vaardigheden worden gestimuleerd voor de Brede Vorming van de student.

**‘Bij een
lessenserie over
Frida Kahlo heb ik
gebruik gemaakt van
teksten van de Red
Hot Chili Peppers.’**

KOEN VOS, PRACTOR
BREDE VORMING BIJ
ROC FRIESE POORT

- Als onderwijsteam kun je bij deze aanpak samenwerken. Met welke thema's zijn jouw collega's bezig en hoe kunnen jullie er samen voor zorgen dat de student aanhaakt bij een specifiek onderwerp en daarmee bij een boek? Ook financieel en organisatorisch kan het handig zijn om samen te werken, omdat je op die manier vanuit meerdere vakken gebruik kunt maken van een budget en omdat je de organisatorische taken kunt verdelen.

Mogelijk belemmerend

- Je dient het een en ander uit te zoeken en te organiseren met betrekking tot het financieren van bijvoorbeeld een theatervoorstelling, een spoken-word-artiest of een streamingdienst. Je kunt gebruikmaken van financiële middelen, zoals Fonds21 en het Fonds voor Cultuurparticipatie.

Stappenplan

Hieronder volgt een stappenplan dat je kunt volgen bij het inzetten van deze aanpak (eventueel samen met een of meer collega's).

Stap 1

Bepaal welk thema of vraagstuk speelt bij de studenten op het gebied van Brede Vorming. Waar houdt de student zich mee bezig op het gebied van persoonswording? Als dit nog onduidelijk is, zou je dit kunnen verkennen met een aantal stellingen en een debat. In het webinar van Stichting Lezen *25 werkvormen voor de leesbevordering in het mbo* worden deze thema's genoemd: oorlog, vriendschap, sport, geschiedenis, levensverhalen, liefde en romantiek, reizen, leven en dood, school, humor, horror, misdaad, dieren, voetbal, techniek, andere landen, spanning en avontuur, familierelaties, waargebeurde verhalen, gaming, fantasy (Wijnen, van Daele, & Janssen, 2021).

Stap 2

Op basis van het gekozen thema zoek je een boek dat aansluit bij dit thema en bij de belevingswereld van de student.

Stap 3

Vervolgens bepaal je bij dit boek een paar nevenactiviteiten. Deze taak kun je ook aan de studenten geven.

- *Welke podcast, voorstelling, film, documentaire, muzieknummer of andere geschreven tekst sluit aan bij dit onderwerp?*

Stap 4

Bereid de nevenactiviteiten voor. Regel eventuele financiering en bepaal de volgorde waarin je de verschillende activiteiten aanbiedt.

Stap 5

Voer de verschillende activiteiten uit, waar het lezen van het boek een belangrijk onderdeel van is.

Stap 6

Reflectie met de studenten.

- *Wat ben je over jezelf en over de ander te weten gekomen?*
- *Waarom wil jij jezelf ontwikkelen?*
- *Welke bijdrage wil jij leveren aan de maatschappij en hoe wil je dat gaan doen?*

Hieronder staat een lijstje met mogelijke nevenactiviteiten bij een boek:

- Film, serie of documentaire bekijken
- Podcast luisteren
- Theatervoorstelling bekijken, eventueel met een nagesprek met de artiesten
- Dansvoorstelling bekijken, eventueel met een nagesprek met de artiesten
- Spoken-word-artiest laten optreden, eventueel met een nagesprek met de artiest
- Auteursbezoek
- Museumbezoek
- Vlog bekijken
- Rapper laten optreden, eventueel met een nagesprek met de artiest
- Debat voeren
- Muzieknummer samen beluisteren en analyseren
- Beeldende opdracht, bijvoorbeeld een zelfportret maken ondersteund met een zelfgeschreven tekst, eventueel met een expositie
- Gedicht, strip, krantenbericht of een artikel uit een tijdschrift samen lezen en analyseren

Lessuggesties

Hieronder worden bij een aantal thema's voorbeelden gegeven van combinaties van boeken met nevenactiviteiten. Deze thema's hebben betrekking op de Brede Vorming. Met een gesprek of een debat in de leergroep kun je zorgen voor verdere verdieping in de thema's en studenten laten nadenken over hun eigen plek in de samenleving of hun eigen visie op het thema.

Lessuggesties Oorlog

- Boeken: *Aleksandra* van Lisa Weeda, *Haar naam was Sarah* van Tatiana de Rosnay, *De reis van de lege flessen* van Kader Abdolah, *De gelukvinder* van Edward van de Vendel, *Ondergedoken als Anne Frank* van Marcel Prins & Peter Henk Steenhuis, *Het hart & het mes* van Sjoerd Kuyper
- Een auteur boeken voor een lezing; Lisa Weeda is bijvoorbeeld te boeken via Bee Speakers Lisa Weeda
- Bespreken van de kunstwerken van Banksy
  - *Wat zie je?*
  - *Waar gaat het kunstwerk voor jou over?*
- Films: *Schindler's List*, *The boy in the striped pyjamas*, *1917*, *The pianist*
- Een debat voeren in de leergroep rondom vragen die spelen bij oorlogssituaties
- Gedicht over oorlog bespreken

**'Ik wil meer
fantasyboeken lezen
op school!'**

DAWINCO, STUDENT BIJ
ROC FRIESE POORT

Lessuggesties Black Lives Matter

- Boeken: *The hate u give* en *Niet te stoppen* van Angie Thomas, *Wat zou Martin doen?* van Nic Stone
- Film: *The hate u give*
- Bekijken en praten over de kunstwerken van Black Art Matters
- Dichter of spoken-word-artiest die over dit thema spreekt teksten laten opnemen en af laten spelen in het toilet op de school
- Podcast *Generatie Floyd* (Spotify)
- Via 'Buiten zinnen' is een educatieproject over vooroordelen te boeken rondom het boek *The hate u give*. www.buitenzinnenonline.nl

Lessuggesties Seksualiteit & Relaties

- Boeken: *Pride* van Rob Sanders, *Als je maar gelukkig bent* van Jessica van Geel & Robbert Blokland, *Confettiregen* van Splinter Chabot, *Love, Simon* van Becky Albertalli, *De geschiedenis van mijn seksualiteit* van Tobi Lakmaker, *Heb je nou al een vriend?* van Marie Lotte Hagen & Nydia van Voorthuizen, *Het aanbidden* van Louis Claus van Helena Hoogenkamp, *Eleanor & Park* van Rainbow Rowell, *Over de grens* van Katie McGarry, *Pupil* van Julie Kagawa
- Theatervoorstelling *LUCY* van Theater AanZ
- Netflix-serie *Sex Education*
- Tv-programma *Tussen de lakens met Geraldine* (Videoland, 16+)
- Podcast-series: *Sense Talk*, *Damn, honey* (Spotify)
- Via Bee Speakers is Valentijn Hoogenkamp te boeken voor een lezing.

Lessuggesties Mentale gezondheid

- Boeken: *Alles of niets* van Khalid Boudou, *Darius de Grote is niet oké* van Adib Khorram, *De meeste mensen deugen* van Rutger Bregman, *Stenen eten* van Koen Caris, *En Prozac is mijn paracetamol* van Charlie Bee
- Tv-programma *Dreamschool*
- Theatervoorstelling *Like* van Theatergroep Playback over rolpatronen, groepsdruk en pesten
- Een raadgedicht in de school ophangen omtrent dit thema. In de les kun je vragen of de studenten deze wel eens hebben zien hangen en welke woorden zij op de lege plekken zouden invullen.
- Spoken-word-artiest op school laten optreden die over dit thema spreekt, te boeken via De Schrijverscentrale www.schrijverscentrale.nl

Literatuur

Baay, P., & Hofland, A. (2017). *De waarde(n) van brede vorming, Bildung in het beroepsonderwijs*. 's-Hertogenbosch: ECBO expertisecentrum beroepsonderwijs.

Beroepsvereniging van de mbo-docent (2019, maart). *Beroepsbeeld van de mbo-docent, ontwikkeling van starter tot expert*. Opgehaald van www.bvmbbo.nl.

Bonset, H. (2021, december 14). *Kans op laaggeletterdheid*. Opgehaald van www.neerlandistiek.nl.

Broekhof, K. (2020). *Meer lezen, beter in taal - mbo, effecten van lezen op taalontwikkeling*. Amsterdam: Stichting Lezen.

Buckingham, W., Burnham, D., & Hill, C. (2011, oktober 4). *Het grote filosofieboek*. Amsterdam: Veen Magazines.

Copini, H., & Ernst, T. (2022, mei 10). Inspiratiebijeenkomst leesplezier.

de Rek, W. (2022, april 9). Is het tijd voor een nieuwe kijk op boeken? *Volkscrant, boeken & wetenschap*, pp. 4-7.

De schrijverscentrale (s.d.). *De schrijverscentrale, wat we doen*. Opgehaald van www.deschrijverscentrale.nl.

Dit is het mbo (2022). *Over het mbo*. Opgehaald van www.ditismbo.nl.

Fonds voor cultuurparticipatie (2022). Opgehaald van www.cultuurparticipatie.nl.

Fonds21 (s.d.). Opgehaald van www.fonds21.nl.

Gül, L. (2021). *Ik ga leven*. Amsterdam: Prometheus.

Gunster, B. (2018). *Zoals verwacht loopt alles anders*. Amsterdam: Lev. Uitgeverij.

Hisgen, R., & Van der Weel, A. (2022). *De lezende mens, de betekenis van het boek voor ons bestaan*. Amsterdam/Antwerpen: Atlas Contact.

Hofman, T. (2019). *Grappig jammer*. Amsterdam: J.M. Meulenhoff.

Model Korthagen (s.d.). Opgehaald van www.reflectiesite.nl.

Obbema, F. (2021). *De zin van het leven, gesprekken over de essentie van ons bestaan*. Amsterdam: Atlas Contact.

Practoraat Brede Vorming (2022). Opgehaald van www.rocfriesespoort.nl.

Ros, B. (2019, september). *De bibliotheek op school in het mbo, praktijkbeschrijvingen van samenwerking tussen ROC en Bibliotheek*. Opgehaald van www.lezen.nl.

Stichting Lezen. (2021, april 8). *Nieuw onderzoek: de leescultuur van jongeren*. Opgehaald van www.lezen.nl.

Thomas, A. (2020). *The hate u give*. Amsterdam: Rainbow bv.

van den Berg, R. (s.d.). *Generatie Zelf, product van de tijdsgeest vormgever van de toekomst*. Amsterdam: Youngworks.

van Voorst, R. (2019). *Ooit aten we dieren*. Amsterdam: Podium.

Veenstra, F. (2020). *Groter dan ik*. Nieuwkoop.

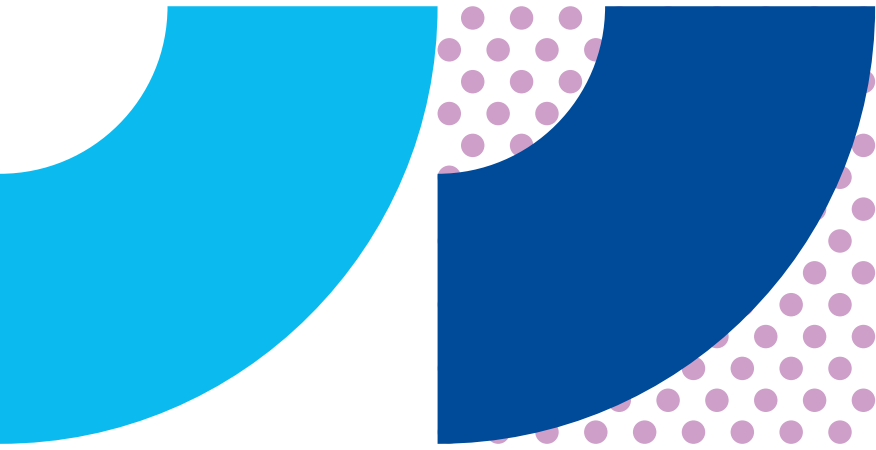
Versteeg, L. (2022, mei 31). *Interview: docenten Geert en Lys veroorzaken een leesrevolutie aan de HU*. Opgehaald van www.trajectum.hu.nl.

Wijnen, M., van Daele, Y., & Janssen, A. (2021, juni 17). *Webinar 25 werkvormen leesbevordering in het mbo*. Opgehaald van www.youtube.com.

Winn, R. (2021). *Het zoutpad, over oude wegen naar een nieuw begin*. Amsterdam: Balans.

Colofon

© Stichting Lezen (2022)
Deze publicatie is mede mogelijk gemaakt door een bijdrage vanuit het leesbevorderingsprogramma de Bibliotheek *op school* (Stichting Lezen/Koninklijke Bibliotheek).

Auteurs

Tineke Ernst, Heleen Copini en Pieter Baay (Onderwijs124)

Met dank aan

Wies Bakker, Conrad Berghoef en Koen Vos

Redactie

Bo van Alst, Alle Content

Vormgeving

Judith Schoffelen en Erik olde Hanhof

www.lezen.nl

